

ČLANCI

Liturgijska glazba u prošlosti
i sadašnjostiPregled liturgijsko-glazbene prakse kroz određene
povijesne etape i umjetničke stiloveMiroslav Martinjak, Zagreb
Stručni članak

(XI. nastavak)

Nakon 112. točke konstitucija *Sacrosanctum concilium* iznosi vrlo kratko norme svete glazbe. Često se u konstituciji spominje *sveta glazba* pa je potrebno objasniti što taj pojam znači. Već je spomenuto da je pojam *musica sacra* upotrijebljen po prvi puta u dokumentu *Multum ad movendos animos* pape Pija IX. 1870 godine. U instrukciji *Musicam sacram* objašnjeno je koja glazba ima pravo na epitet *sveta*. Instrukcija doslovno kaže: "Stoga se svetom zove ona glazba koja je stvorena za obavljanje bogoslužja i koju resi svetost i pravilnost oblika. Ovdje se pod imenom svete glazbe razumijeva: gregorijansko pjevanje, stara i nova sveta polifonija sa svojim raznim vrstama, sveta glazba za orgulje i druga dopuštena glazbala te sveto pučko pjevanje, bilo liturgijsko, bilo uopće vjersko."¹ Upotreba pojma *musica sacra* namjerna je u konstituciji, a samim time i šira od pojma *liturgijska glazba*. Naime, i konstitucija i instrukcija žele reći da neka skladba mora najprije biti uvrštena u pojam *svete glazbe*, a tek onda može postati liturgijska glazba. Liturgijska postaje onda kad se izabire za određeno liturgijsko slavlje, tako npr. popijevka *Radujte se narodi* jest u božićnom vremenu liturgijska skladba, a u drugim vremenima to ne može biti po svom sadržaju, ali ona jest *musica sacra*. Instrukcija, doduše, jasno veli da je sveta glazba ona koja je stvorena za bogoslužje i tu nema dvojbe. Kad smo u području svete glazbe onda smo već na putu prema bogoslužju i možemo reći da bi sva liturgijska glazba morala biti sveta glazba (*musica sacra*), a sveta glazba također bi morala biti tako oblikovana da postane u danom trenutku i određenim uvjetima i liturgijska glazba. Ta dva pojma ne bi se nikako smjela isključivati.

Kako konstitucija *Sacrosanctum concilium*, tako i instrukcija *Musicam sacram*, govoreći o svetoj glazbi ponajprije misle na pjevanje no, kako smo upravo vidjeli instrukcija uvrštava i glazbu za orgulje i druga prikladna glazbala u područje svete glazbe i govori kad mogu samostalno svirati. Tako čitamo u 65. točki: "Instrumenti mogu svirati sami: na početku mise, kod prinošenja darova, pričesti i na kraju." Dakle, i instrumentalna glazba može postati liturgijska glazba, ali se pitamo kakav govor mora biti te glazbe, kakav oblik bi morala imati neka skladba za prinos darova, za pričest itd. Za sam ulaz i kraj može se izvoditi svečani preludij

ili improvizacija, ali delikatno je što izvoditi za tako osjetljive dijelove kao što su prinos darova i primanje tijela Kristova. Dokumenti glede toga ne daju nikakova precizna pravila, ali nešto se daje iščitati iz instrukcije točke 67. gdje se govori sljedeće: "Svakako treba da orguljaši i ostali glazbenici budu ne samo stručnjaci u pravilnom sviranju na povjerenom im glazbalu, nego da poznaju unutrašnji duh svete liturgije i da su njim prožeti te da tako vršeći svoju službu u svakoj prigodi urese svete obrede prema pravoj naravi njihovih dijelova. Tu je rečeno nešto vrlo važno, a to je što je papa Pavao VI. neprestano naglašavao *sensus Ecclesiae* (crkveni osjećaj), a može se dodati i *sensus liturgiae*. S tim osjećajem, nažalost, ne radamo se već ga moramo kultivirati u sebi i to prije svega učeći ga na povijesti crkve, njene liturgije, njene teologije i cjelokupnog nauka o Bogu i čovjeku. Nažalost, danas kod nas prevladava mentalitet kako je samo dovoljno da netko bude stručan u glazbenoj tehnici pa da može promovirati i animirati crkvenu glazbu, a druge stvari su sporedne ili da ih se može usput naučiti. Ipak, iz gore navedene rečenice jasno je da Crkva traži temeljnu formaciju crkvenog glazbenika i da joj je uz tehničko glazbeno znanje isto tako važno i teoretsko znanje o liturgiji, njezinim zakonitostima, običajima i slično. Samo takav obrazovan crkveni glazbenik može imati u sebi duhovni potencijal kojim može oblikovati svoje sviranje za vrijeme liturgije i prilagoditi je duhu liturgijskog čina.

U 113. točki konstitucija uvodi pojam *djelatno sudjelovanje*, koji jest posebna novost drugog Vatikanskog sabora. "Liturgijski čin poprima plemenitiji oblik kad se Božja služba svečano obavlja s pjevanjem, kod koje sudjeluju sveti službenici, a narod djelatno učestvuje." U prilog ove točke ide i 121. točka u kojoj se poziva skladatelje "neka sastave napjeve koji će se isticati oznakama prave svete glazbe i koje će moći pjevati ne samo veći zborovi pjevača, nego će odgovarati i manjim zborovima te promicati djelatno učešće cijelog skupa vjernika." Instrukcija *Musicam Sacram* potanko razrađuje sudjelovanje puka u 15. točki i govori kakvo ono može sve biti:

- u prvom redu treba biti unutarnje, da naime vjernici svoju pamet usklade s onim što izriču ili slušaju, i da sudjeluju s nebeskom milosti;
- mora biti i izvanjsko, to jest ono koje će kretnjama i držanjem tijela usklicima, odgovorima i pjevanjem očitovati unutarnje sudjelovanje.

Nadalje, Instrukcija u prvom redu traži da vjernici pjevaju sve usklike, odgovore na pozdrave svećenika i službenika kao i na molitve u obliku litanija, pripjeve i psalme, umetnute verse ili odgovore što se ponavljaju, pa himne i kantike.

Od svih oblika koji se pjevaju u misnom slavlju Instrukcija na prvo mjesto stavlja usklike. Stoga je potrebno nekoliko riječi reći i o tom vrlo značajnom liturgijsko-glazbenom obliku. Prije svega, i u običnom životu uskli-

ci igraju značajnu ulogu, pa tako i u liturgiji. Ukoliko su dobro izvedeni mogu dati liturgiji poseban impuls, živost i znakovitost.

Dijete doziva mamu usklikom i upotrebljava glazbeni "pramotiv" na maloj terci. Taj "pramotiv" od samih početaka glazbeno je oblikovan. Riječ i ton u apsolutnom su jedinstvu. U uskrsoj noći đakon kliče s puno radosti i oduševljenja na maloj silaznoj terci *Lumen Christi* (svjetlo Kristovo), a okupljena zajednica mu isto tako odgovara *Deo gratias* (Bogu hvala). Nikakva melodija ne bi toliko prirodno prionula za te dvije riječi kao upravo silazni interval male terce. Nema govora koji bi dao toliko snage tim riječima kao ova mala melodija na terci. I zato je doista riječ ne samo o jednostavnoj dječjoj pramelodiji, već o bitnoj glazbenoj stanici za crkvenu glazbu iz koje se mogu razvijati i veći glazbeni oblici.²

Navodimo nekoliko primjera glazbenog proširivanja motiva male terce iz kojeg nastaju drugi usklici:

Kyrie eleison

Laudamus te

Deo gratias

Hosanna in excelsis

Ta mala glazbena stanica ili motiv na maloj silaznoj ili uzlaznoj terci može postati kamen graditelj dužih usklika i većih djela crkvene glazbe. Dosta je pogledati neke gregorijanske usklike *Hosanna* u kojima je vidljiva mala uzlazna i silazna terca kao dominantni interval.

in nōmī-ne Dō-mi-ni. Ho-sanna in ex-

sis.

male terce

Ta jednostavnost i prirodnost melodija usklika skriva u sebi privlačnost i spontan angažman svakog čovjeka dobre volje, oduševljenog za riječ Božju.

Posebno mjesto klicanja u euharistijskom slavlju imaju usklici *aleluja* i *hosana*. Prvi je usklik dobrodošlice Gospodinu koji nam dolazi u obliku radosne riječi Evanđelja, a drugi je usklik njegovom sakramentalnom dolasu u obliku kruha i vina. Zato ti usklici trebaju biti otpjevani na poseban način, s puno entuzijazma i oduševljenja. Oni u biti mogu pokazati koliko jedna zajednica doživljava vjerski misterij i vjerski doživljaj koji se događa u znakovima liturgije. I nije čudo da upravo te oblike sudjelovanja puka instrukcija stavlja na prvo mjesto, jer oni mogu biti znak, bilo vjerskog oduševljenja ili vjerske mlakosti i tromosti. Tome u prilog kaže autor Valentino Donella: "Mrtva zajednica ne kliče."³

I za klicanje usklika u liturgiji nema isprike "ja nemam sluha" ili "ja ne znam pjevati" ili slično. Tu je doista riječ o jednostavnim melodijskim formulama koje smo upravo prikazali i koje može svaki čovjek, imalo oduševljen za liturgijski događaj od srca ispjevati ili, bolje, klicati.

I drugi usklici kao što su "Slava tebi, Kriste", "Amen", "Svet," kao i pozdravi "Gospodin s vama" ili "Idite u miru" imaju uglavnom melodije na maloj terci ili velikoj sekundi i kao takvi ne predstavljaju nikakove poteškoće za zajedničko sudjelovanje sviju u liturgijskom slavlju. Nažalost, po našim crkvama izvedba usklika svih vrsta vrlo je troma, s malo oduševljenja i zanosa. Voditelj crkvenog pjevanja za te vrste napjeva mora razviti poseban smisao, mora zajednicu tako animirati da ih vjernički puk doista odgovori s oduševljenjem. Ali treba napomenuti da i svećenik kao predvoditelj slavlja, a i drugi službenici oltara (čitači, đakon) trebaju svojim glasom i odlučnošću potaći zajednicu na oduševljen odgovor. O tome govori i instrukcija *Musicam Sacram* u točki 26.⁴ Ukoliko orguljaš svira usklike i odgovore, svojom svirkom i brzom snalažljivošću u pronalaženju odgovarajućeg tonaliteta, kao i izborom registra, mora doprinositi spontanom pokretanju zajednice na sudjelovanje. Tromost i nesnalažljivost orguljaša ovdje smeta i u tom slučaju bolje jest da šuti i predvodi usklike pjevanjem nego lošim sviranjem.

Konstitucija u 115. točki predviđa određenu glazbenu edukaciju svećeničkih i redovničkih kandidata, a također je naglašeno da i skladatelji i pjevači kao i djeca moraju proći kroz jednu liturgijsku formaciju i dobrom poukom *in utero matris et in domo patris in usque in diebus suis in ministerio* u oči njihove službe u liturgiji. To isto govori instrukcija *Musicam sacram* u 24. točki.⁵

Ako gledamo kako je kod nas u praksi, onda ima malo zborova gdje se takva pouka održava, dapače zborovi se u prvom redu žele afirmirati briljantnim izvedbama, što samo po sebi nije loše, ali mnogi nažalost ne znaju pravi razlog zašto pjevaju po crkvama i na to pitanje uslijedit će stereotipni odgovori "male pjevamo Bogu" ili "uljepšavamo liturgiju" itd. Zato nije čudo da se i nakon izvedene točke pjevači razilaze i ukoliko slijedi duža pauza kao za vrijeme propovijedi, čak izlaze iz kora i nestrpljivo čekaju novi nastup. Drugi vatikanski sabor to

nije htio i dapače želio je da zbor bude "dio okupljene zajednice vjernika i da ima posebnu ulogu."⁶ Koja je to posebna uloga? To je u prvom redu pravilno izvođenje dijelova slavlja koji spada na zbor, kao i promicanje sudjelovanja svih vjernika.⁷ Članovi zbora, zajedno s dirigentom su u službi liturgije, baš kao što je i glazba službenica liturgije i na tu činjenicu treba stalno upozoravati i dozivati u svijest pjevačima. Dobro educirani pjevači tako neće koristiti frazu "pjevamo Bogu" što je u konačnici istina, ali ponajprije svojim pjevanjem i ponašanjem stvaraju prikladan liturgijski ambijent u kojem je na sakramentalnoj razini prisutan Gospodin, preko svoje riječi i svojih gesta. A skladna, prikladna i dobro oblikovana glazba spojena s liturgijskom riječi postaje tako ljudska gesta koja upućuje na transcendentno pa tako imanentni simbol postaje transcendentni simbol. Tu je upravo bit crkvene, liturgijske glazbe.

Crkvena glazba postaje tek onda liturgijski simbol ukoliko se integrira u cjelokupni liturgijski događaj. A da bi postala to nije dosta samo da se izvodi za vrijeme liturgije, već je jasno da mora imati posebne kvalitete i to sama u sebi. Ona mora stvarati klimu u kojoj čovjek doživljava susret s Bogom i to preko riječi i preko sakramentalne prisutnosti. Glazba, ma kako bila umjetnička i kako lijepa, ukoliko ne stvara klimu liturgijske pobožnosti, postaje, kako kaže sv. Pavao, mjed što ječi i cimbal što zveči.

Ima onih koji misle da u stvari svaka glazba može biti uključena u liturgiju (Schützeichel). Međutim, liturgičar Philipp Harnoncourt kaže: "Ja sam uvjerenja da za susret s tajnom vjere postoji primjerena ili neprimjerena glazba..."⁸ A kardinal Ratzinger naglašava: "Kršćanska glazba mora služiti i mora odgovarati Logosu. Ona mora biti podređena riječi u kojoj se objavio Logos."⁹ Kršćanska glazba ne služi za obmanjivanje ljudi u liturgiji, za postizavanje ekstaze kao u nekim drugim religijama, gdje služi da se vlastito *ja* raspline u nirvani. Tu je dobro citirati riječi kršćanskog oca Ciprijana koji kaže: "Za riječ i držanje (tijela) molitelja potrebna je određena disciplina, tišina i strahopoštovanje. Mislimo na to da stojimo pred Božjim očima. Božanskim očima trebamo se svidjeti kroz držanje tijela i upotrebu glasa. Bestidnost se izražava jednostavnim deranjem. Tko ima strahopoštovanja, taj moli s poniznim riječima. Kad se mi skupimo zajedno s braćom i svećenikom da slavimo žrtvu ne smijemo različnim glasom derati se i naglašenom brbljavošću pred Boga naše molitve bacati, umjesto da ga ponizno zaprosimo, jer nije potrebno Boga našim deranjem podsjećati na pomoć."¹⁰

Zato bi bilo važno više govoriti o samoj estetici pjevanja u crkvi, konkretno za vrijeme liturgije, jer kod nas kao da se stvara mentalitet što jače i glasnije pjevati to je bolje. U mnogo slučajeva nedostaje određena profinjenost, ono što kaže Ciprijan, određeno poštovanje za ono što pjevamo i za Onog kome je u konačnici upućeno naše pjevanje i zato je razumljivo zašto je kroz povijest

Crkva bila protiv teatralnosti u crkvenom pjevanju, a više zagovarala oratorijsko pjevanje u kome dolazi do izražaja prirodna poruka riječi dok u teatralnom u prvi plan dolazi glazbena ekspresivnost.

Ono što kaže Harnoncourt da liturgijska glazba mora biti po mjeri Logosa osnovno je pravilo ali ona treba biti i glazba prizemljena, za konkretne ljude koji žive na zemlji koji se žele u liturgijskom životu izražavati na svoj način. To transcendentno i imanentno obilježje crkvene glazbe nije lako postići i to je bio oduvijek željeni ideal koji se dijelom možda ostvario u gregorijancima, klasičnoj polifoniji i određenim pučkim popijevkama. Zato nije jednostavno, kako se obično misli, glazbeno odgovoriti zahtjevima liturgije i liturgijske riječi. Iste su poteškoće za onog tko sklada liturgijsku glazbu kao i za onog tko sastavlja i razmišlja nad Božjom riječju želeći sastaviti dobru i dojmljivu propovijed. Nije dosta da je ta propovijed dobro napisana, već je treba isto tako dobro izgovoriti, prenijeti misao na slušateljstvo. Isto tako se događa s glazbom koja, makar bila dobro skladana, gubi na svojoj snazi i poruci lošom i neprimjerenom interpretacijom, a ne zaboravimo u liturgiji umjetnički princip je tek jedan od principa. I on može biti savršeno ispunjen, a da se ne doživi ništa.

Stoga bi bilo već vrijeme da se kršćansko slavlje euharistije, koje je u centru liturgijskog misterija, počine promatrati integralno sa svim njegovim dijelovima od kojih ni jedan ne bi smio stršati, a svi bi morali biti, a posebno glazba, u službi samo jednoga, a to je prema konstituciji *Sacrosanctum concilium* "slava Božja i posvećenje vjernika."

(Nastavlja se)

BILJEŠKE:

¹ Uputa o glazbi u svetom bogoslužju *Instructio Musicam Sacram*, u: *Crkvena glazba*, Zagreb, 1988. Str. 104.

² Usp. H. NIKLAUS, *Gesangliche Erziehung der Gemeinde, Grundsätze und Methodik*, u: *Die Kirchenmusik und das II. Vatikanische Konzil*, Graz, 1965, str. 197-198.

³ V. DONELLA, *Musica e liturgia*, Bergamo, 1997.

⁴ "Svećenik, zaređeni službenici i ministranti, čitač i članovi pjevačkog zbora kao i tumač neka svoje dijelove izvode na lako shvatljiv način, tako da puku, kad to traži obred, olakšaju odgovaranje i učine ga što prirodnijim."

⁵ "Uz glazbeni odgoj treba članovima pjevačkog zbora pružiti i prikladnu liturgijsku i duhovnu pouku tako da pravilnim izvođenem svoje liturgijske uloge ne samo pružaju veći sjaj svetom činu i vrlo dobar primjer vjernicima, nego da iz tog proistječe i duhovno dobro samih članova".

⁶ *Musicam Sacram*, točka 23.

⁷ Usp. *Musicam Sacram*, točka 19.

⁸ PH. HARNONCOURT, *Gesang und Musik im Gottesdienst*, u: H. Schützeichel, *Die Messe. Ein kirchenmusikalisches Handbuch*, Düsseldorf 1991, str. 24.

⁹ J. RATZINGER, *Ein neues Lied für den Herrn*, Freiburg im Breisgau, 1995, str. 176-177.

¹⁰ *De dominica oratione* 4, CSEL III 1, 268 f.